

може впливати на незалежність інших суддів або здійснювати на них неналежний вплив у виконанні їхніх судових функцій [11].

Згідно з Висновком Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Призначення і роль голів судів» (2001 року) [12] адміністрування й організація системи судів має будуватися таким чином, щоб уникнути або взагалі виключити можливість прямого чи непрямого впливу влади або інших сторін на виконання суддями своїх функцій.

Голова суду має бути суддею. Загалом голови судів мають обиратися серед осіб, які вже працюють у цьому суді. Функції голів судів та їх компетенція мають чітко визначатися в законодавстві або інших документах таким чином, щоб вони могли діяти повністю незалежно. Незалежність голови суду під час виконання ним його адміністративних функцій має захищатися так само, як незалежність інших суддів під час виконання ними власне суддівських функцій. Отже, голова суду не може бути звільнений чи переведений до закінчення строку перебування на посаді голови.

Голови судів мають здійснювати свої адміністративні функції так, щоб не зашкодити незалежності інших суддів, а також не повинні незаконно впливати на суддів під час виконання ними їх суддівських функцій. Пріоритет голів судів в адміністративній площині не має впливати на розгляд справ і прийняття суддями рішень. Практика й процедурні правила мають гарантувати (особливо в судах, де більше одного голови), що голова суду не буде здійснювати незаконний вплив на інших суддів.

Законодавчо або іншим чином має бути встановлено, що голова суду перед прийняттям рішень, які стосуються організації роботи чи структури суду, повинен порадитися із суддівським корпусом.

Що стосується питань бюджету, а також фондів, необхідних для функціонування суду, то вони мають бути наявними в достатній кількості, проте варто особливо відмітити, що вони не повинні бути засобом тиску на суддів. Голова суду повинен знати про потреби суддів у фондах та інших ресурсах, потрібних для нормальної роботи суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д.М. Притика. – К. : Ін Юре, 2003. – 328 с.
2. Брынцев В.Д. Теория и практика управления судом в правовом государстве : [монография] / В.Д. Брынцев. – К. : Юриком Интер, 2010. – 440 с. ; Брынцев В.Д. Стандарты правовой державы: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : [монографія] / В.Д. Брынцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
3. Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д.М. Притика. – К. : Ін Юре, 2003. – 328 с.
4. Стрижак А.А. Судове управління в Україні: теоретичні основи і правове регулювання / А.А. Стрижак. – Ужгород : Патент, 2004. – 120 с.
5. Обрусна С.Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи в Україні: теорія, історія, сучасність / С.Ю. Обрусна. – Х. : ХНУВС, 2010. – 303 с.
6. Савенко М.Д. Адміністрування судів / М.Д. Савенко // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – № 10. – С. 7–10.
7. Висновок № 2(2001) Консультативної Ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про фінансування та управління судами для забезпечення ефективності судових органів і виконання статті 6 Європейської Конвенції з прав людини (м. Страсбург, 23 листопада 2001 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU01283.html.
8. Висновок Консультативної Ради європейських суддів № 10(2007) «Судова рада на службі суспільства» (м. Страсбург, 23 листопада 2007 року). – ССЖЕ (2007)5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU07222.html.
9. Савенко М.Д. Засади адміністрування судів / М.Д. Савенко // Вісник Центру суддівських студій. – 2009. – № 12. – С. 13.
10. Гасс Ш. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді / Ш. Гасс // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – № 10. – С. 29–31.
11. Гасс Ш. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді / Ш. Гасс // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – № 10. – С. 29–31.
12. Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 100 с.

УДК 342.1

УСТАНОВЧА ЛЕГІТИМНІСТЬ І СИСТЕМАТИКА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

CONSTITUENT LEGITIMACY AND SYSTEMATICS CONSTITUTIONAL AMENDMENTS

Савчин М.В.,

*доктор юридичних наук,
директор Науково-дослідного інституту
порівняльного публічного права та міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті визначено основи риси установчої влади, форми її реалізації в сучасних демократіях. Зроблено висновок, що умовою установчої легітимності конституційних змін є каскад узгодження позицій учасників установчого процесу відповідно до вимог належної правової процедури.

Ключові слова: конституція, обмеження влади, права людини, установча влада, установча легітимність.

В статье определены основные черты учредительной власти, формы ее реализации в современных демократиях. Сделан вывод, что условием учредительной легитимности конституционных изменений является каскад согласования позиций участников учредительного процесса в соответствии с требованиями надлежащей правовой процедуры.

Ключевые слова: конституция, ограничения власти, права человека, учредительная власть, учредительная легитимность.

The article defines features on constituent power, the forms of its realization in modern democracies. It is concluded that the condition of constituent legitimacy of constitutional change is a cascade of coordination of positions of participants constituent process in accordance with the requirements of due process.

Key words: constituent legitimacy, constituent power, constitution, government limitation, human rights.

Поняття установчої влади є правовим порядком реалізації суверенної влади народом визначати та змінювати конституційний порядок шляхом поєднання засобів безпосередньої й представницької демократії. В основі установчої влади лежать доктрина та практика конституціоналізму. Водночас така доктрина потребує формалізації через зміст юридичних документів. Тому не випадково вітчизняний конституціоналіст В.В. Речицький пише: «Схоже, що основу сучасного органічного конституціоналізму справді становить нормативізм ринку в його максимально широкій інтерпретації. Конституції створюються на основі логіки й динаміки політичних та економічних відносин, які є найбільш вигідними для всіх їх потенційних учасників. Саме тому країні конституційні зразки підносять політичні свободи й спонтанність ринку до об'єктів вищого рівня гарантування» [1, с. 16].

Установча влада за формально-процедурним критерієм класифікується на первинну та інституційну (вторинну); за сутнісним – на суверенну й організаційно-правову; за змістовим – на установчу владу народу та інституційно-процедурну. Це свідчить про багатогранний і комплексний характер установчої влади, для якої критично важливим є демократичний дискурс, зв'язаність основоположними правовими цінностями й принципами та забезпечення належної правової процедури ухвалення/ревізії конституції. Так, Ю. Габермас, говорячи про вдосконалення інституційної структури Європейського Союзу, наголошує на важливості «вільнішого режиму відкрито аргументуючого протиборства різноманітних позицій у широкій громадській думці», щоб зважити «співвідношення між короткостроковими витратами та дійсними перевагами», проте для цього політикам слід «подолати свій страх перед демократичними настроями й станом духу та покласти на перекоханість гідних і придатних аргументів», роблячи застереження про небезпеку популізму [2, с. 6].

Спочатку проаналізуємо природу установчої влади й основні вимоги до її здійснення. Далі проведемо компаративний аналіз реалізації установчої влади в сучасних демократіях. Насамкінець визначимо основні параметри установчої легітимності в контексті можливої конституційної реформи. Таким чином, метою статті є визначення параметрів легітимності конституційної реформи України на основі визначення природи установчої влади й компаративного аналізу практики її реалізації в сучасних демократіях.

I. Природа установчої влади. Установча влада передбачає певну модель пошуку консенсусу в суспільстві щодо унормування правового порядку у вигляді цілісного документа, який визначав би засади обмеження сваволі публічної влади та встановлював гарантії прав людини. Процедура щодо визначення змісту юридичних конструкцій цього документа зміщуються в площину співвідношення інститутів безпосередньої та представницької демократії, до якої висувуються вимоги легітимності, наявності демократичних традицій діяльності політичних інститутів, процедурного забезпечення прийняття конституції.

Конституційні норми володіють верховенством у національній системі права, що й визначає особливий порядок їх прийняття, зміни та відміни. Тому це є якісним критерієм розмежування понять установчого й законодавчого процесу. Відповідно до загальних принципів права установчі процедури повинні відповідати таким вимогам:

1) існування *легітимних органів влади, які уповноважені від імені народу призначати та забезпечувати прийняття або внесення змін до конституції*. На стадії переломлення, «точки біфуркації» конституційної матерії існує істотний сумнів щодо легітимності ревізії конституції. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. № 2222-IV найчастіше тлумачиться саме із цих міркувань, як і акт парламенту про повернення до цього закону після фактичного само-

усунення В.Ф. Януковича від виконання функцій Президента України. Інакше кажучи, ревізія конституції під час істотних суспільно-політичних змін є найчастіше нелегітимною. Основою легітимності ревізії конституції в подібних ситуаціях є досягнення домовленості щодо основних параметрів майбутніх змін, які визначали б «стиль» модернізованого конституційного ладу. Тобто в таких ситуаціях не повинні прийматися зміни до конституції, а лише досягатися політична домовленість про основні параметри оновленого основного закону;

2) *у разі відсутності конституції важливу роль відіграють інститути політичної системи суспільства, національні традиції демократії*, що слугують основою «передконституційних норм». На перший план у цьому випадку виходить політична активність народу, різних політичних організацій. Відповідно до цих вимог проект конституції має бути підготовлений із залученням спеціалістів у галузі конституційного права. Цей проект повинен стати предметом широкої громадської дискусії, у якій важливу роль щодо формування політичної волі громадян мають відігравати політичні партії, у результаті чого досягається суспільний консенсус, що є необхідною умовою легітимності ухвалення/ревізії конституції;

3) *процедурне забезпечення установчого процесу*. На законодавчому рівні має врегулюватися порядок прийняття або внесення змін до конституції. У разі відсутності законодавчого забезпечення існує проблема гарантії представництва основних політичних сил суспільства. Незабезпеченість юридичними процедурами прийняття конституції призводить до порушень її юридичної форми, прав основних суб'єктів конституційних правовідносин.

Установча влада характеризується такими ознаками: а) легітимністю конституанти на основі вільних і демократичних виборів; б) легітимністю конституанти, наділеної повноваженнями приймати/ревізувати/вносити зміни до конституції; в) законодавчим регулюванням установчої процедури; г) зв'язаністю конституанти соціальними цінностями, які не можуть бути предметом її ревізії; г) легітимністю конституанти, заснованої на зворотних зв'язках між населенням і процедурами ухвалення рішень (наприклад, елементи нідерландської моделі, яка передбачає розпуск парламенту, що ініціював зміни; залучення мережі *think tanks*; круглі столи між політичними силами тощо).

II. Основні моделі реалізації установчої влади у світлі конституційної динаміки. Як свідчить світовий і вітчизняний досвід конституціоналізму, не існує загальноприйнятої схеми прийняття або ревізії конституції (у формі певного правового ідеалу). Можна виділити принаймні чотири основні моделі прийняття або ревізії конституції:

1) прийняття конституції внаслідок її розробки спеціальною конституційною комісією з наступним затвердженням на референдумі. Ця процедура не може забезпечити гарантії прав меншості в разі гострого протистояння в суспільстві, тому прийнята конституція не виконуватиме своєї функції політичної інтеграції в суспільстві й державі;

2) прийняття конституції установчими зборами. Така процедура є складною, оскільки вона забезпечується низкою організаційних заходів та є технічно складною. Схвалення конституції в цих умовах може бути ускладненим у результаті протистояння гілок влади та провідних політичних інститутів суспільства. Якщо країна має розвинені демократичні інститути й традиції, така процедура є оптимальною та дійсно відображає зміст установчої влади;

3) прийняття конституції парламентом у контексті принципу демократії можливе за широкого залучення народу до розробки й обговорення проекту основного закону держави. Така модель передбачає існування стійких демократичних інститутів і тривалих парламентських традицій, а також відносну політичну, економічну й соціальну стабільність у суспільстві. Ця модель також не по-

вною мірою узгоджується з концепцією установчої влади, оскільки інколи парламент може виступати як узурпатор установчої влади;

4) поетапне реформування конституції, яке передбачає політичний компроміс і прийняття на проміжному етапі рамкового документа, який володів би характером «малої конституції» (що регулює переважно інститути публічної влади та питання державного устрою). Подібна перехідна конституція закладає основи прийняття повноцінної конституції, яка зможе врегулювати основні конституційні інститути (наприклад, в Україні, Польщі, Угорщині тощо).

У цілому наведені механізми прийняття чи внесення змін до конституції у світовій практиці поєднуються певним чином, що відображає національні традиції й певні конкретно-історичні обставини. Проаналізуємо практику ухвалення національних конституцій.

Плебейська модель з елементами авторитаризму. Її було застосовано у Франції. Конституція 1958 р. приймалася в неоднозначній політико-правовій ситуації, цей процес здійснювався в декілька стадій. Насамперед Ш. де Голль домігся перегляду ст. 90 Конституції IV Республіки шляхом голосування за вотум довіри уряду готувати відповідний проект конституції. Також було переглянуто конституційний закон № 58-7233, яким ініціатива на перегляд конституції належала уряду, обговорювалася в Раді міністрів після слухання висновку Державної ради. Остаточно проект конституції було схвалено Радою міністрів, промудовано Президентом Р. Коті та схвалено на референдумі. Установчу легітимність було забезпечено тим, що Ш. де Голль на президентських виборах здобув 77,5% голосів електоральної колегії.

Так само за результатами референдуму від 12.12.1993 р. було прийнято Конституцію Російської Федерації, розроблену Конституційною комісією під головуванням Президента Російської Федерації Б.М. Єльцина. Цей механізм продемонстрував тяглість авторитарної традиції в Росії, яку було посилено згортанням під час каденції Президента Російської Федерації В.В. Путіна основних засад федералізму (ліквідація виборності вищих посадових осіб суб'єктів федерації, створення федеральних округів), делібералізацією політичної системи (законодавство про екстремізм, підвищення виборчого бар'єра до 7%, посилення адміністрування окремих секторів громадянського суспільства) тощо.

Парламентська модель з елементами електоральної легітимності притаманна Королівству Нідерландів. Згідно з нідерландською моделлю нова конституція ухвалюється парламентом у два етапи. На першому етапі Генеральні штати обома палатами приймають рішення про необхідність прийняття поправок до Конституції в запропонованій їм редакції. Після схвалення цього рішення обидві палати парламенту підлягають розпуску. Конституція схвалюється остаточно двома палатами новосформованих Генеральних штатів (ст. 137 Основного Закону, Grondwet). Така система передбачає недопущення випадків зловживання повноваженнями парламентом, щоб попередити можливість прийняття конституції, у якій було б проголошено повноваження органів публічної влади на користь парламенту або на угоду політичним силам, представленим у парламенті.

Модель конституанти. Досить поширеною є практика прийняття конституції через установчі збори. Ідея конституанти полягає в тому, що конституцію приймає спеціальний орган, який скликається в разі необхідності прийняття конституції чи її ревізії. Таку практику було реалізовано на основі ідей Е.Ж. С'єса шляхом ухвалення Конституції Франції 1791 р. Установчі збори, якими проголошено Генеральні штати, було скликано монархом для вирішення питання щодо встановлення нових податків. За своєю суттю формування конституанти шляхом виборів потрібне для звільнення положень конституції від встановлення

свобільних правил та забезпечення функціонування публічної влади, побудованої на повазі до гідності людини, належних гарантіях прав людини й поділі влади.

Модель консолідаційної демократичної легітимності. Прийняття Конституції Іспанії 1978 р. було результатом компромісу між різними соціальними, політичними, владними інститутами. Зокрема, їх учасниками були екстремістські політичні рухи. Компроміс іспанської моделі також полягав у поступовій еволюції державного устрою від унітаризму до регіоналізму, що передбачала надання широким самоврядним прав автономіям, які було створено на договірній основі провінціями.

Парламентська модель з елементами субсидіарної консолідаційної легітимності. Згідно з німецькою моделлю внесення змін до конституції є прерогативою парламенту (Бундестагу) та органу участі земель у законодавстві й управлінні федерацією (Бундесрату), які ухвалюють відповідне рішення не менш як двома третинами голосів їх членів. При цьому не можуть бути предметом перегляду положення Основного Закону Німеччини, що стосуються поділу федерації на землі, засад участі земель у законодавстві, а також принципів поваги гідності людини, визнання прав людини як непорушних і невідчужуваних, їх прямої дії, засад демократичної соціальної федеративної держави, зв'язаності законодавства конституційним ладом, а управління й правосуддя – законом і правом, визнання суверенної влади народу та права народу на опір недемократичному правлінню.

Парламентська модель з елементами попереднього конституційного контролю. Для перегляду Конституції Румунії обов'язковою є попередня перевірка Конституційним Судом Румунії конституційності ініціативи про її перегляд. За позитивного рішення Конституційного Суду Румунії Палата депутатів і Сенат схвалюють законопроект 2/3 їх загального складу, а якщо рішення приймається на спільному засіданні палат – 3/4 кількості депутатів і сенаторів. Остаточно зміни схвалюються рішенням національного референдуму. Не підлягають перегляду положення Конституції Румунії, які встановлюють національний, незалежний, єдиний і неподільний характер румунської держави, республіканську форму правління, територіальну цілісність, незалежність правосуддя, політичний плюралізм та офіційну мову.

Парламентська модель перегляду конституції. Згідно з Конституцією Чеської Республіки конституційний закон приймається 3/5 голосів загальної кількості депутатів і 3/5 голосів присутніх сенаторів; палати чеського парламенту правомочні приймати рішення, якщо на їх засіданні присутня принаймні третина їх членів. На конституційний закон не накладається вето Президента Чеської Республіки та щодо нього не здійснюється конституційний контроль.

Приблизно таку ж модель застосовано в Італії, у якій також встановлюється заборона на перегляд принципу республіканізму.

Із цього компаративного аналізу з'ясуємо, що реалізація установчої влади ґрунтується на непорушності основоположних конституційних цінностей і принципів, певних консенсусних моделях ухвалення рішень, застосуванні здобутків дорадчої демократії та вимог належної правової процедури.

III. Параметри конституційної реформи в контексті установчої легітимності. Конституційна реформа є визначальним чинником правової реформи, її стрижнем і методологічною основою. Слід розмежовувати поняття конституційної реформи та конституційної модернізації. Адже конституційна реформа стосується змін основних системних елементів конституційного порядку: моделі захисту прав людини, форми державності, поглиблення інтеграції державності, зокрема, шляхом передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам тощо. Тому вона набуває завершеного харак-

теру лише після належної конкретизації в законодавстві та адекватної адміністративної й судової практики. Натомість конституційна модернізація стосується переважно пристосування окремих інститутів, процедур і правил до динаміки суспільно-політичних змін.

З огляду на вітчизняні реалії зміни до Конституції України мають характер конституційної реформи, оскільки ухвалення Верховною Радою України рішення про повернення до Конституції України в редакції від 08.12.2004 р. має завершитися внесенням відповідних змін до Основного Закону України, заснованого на повазі гідності людини, перерозподілі відповідальності між особою, суспільством і державою, ефективному використанні та збереженні довкілля. Тобто мова йде про заснування конституційного порядку на засадах соціального конституціоналізму.

З огляду на наявні реалії можливі такі вимоги установчої легітимності для реалізації конституційної реформи в Україні з урахуванням існуючої конституційної традиції.

По-перше, має існувати каскад громадських експертиз конституційних змін на рівнях: місцевий і регіональний – політичні партії, об'єднання, рухи й громадські об'єднання – експертне середовище університетів, академічних установ та експертних центрів, а саме фабрик думок (think tanks) – місцеві та центральні інститути влади – конституційні органи влади.

По-друге, ціннісний вимір конституційної реформи має враховувати, що повага гідності людини, заборона дискримінації, право людини на розвиток своєї індивідуальності повинні покладатися в основу якості організації публічної влади. Власне кажучи, таку основоположну норму правового порядку закладено в третьому реченні ч. 2 ст. 3 чинної Конституції України; вона потребує свого наповнення через належну конкретизацію й деталізацію.

По-третє, критично важливим є забезпечення чистоти з точки зору правової визначеності процесу внесення змін до Конституції України. Із цією метою предметом Конституційної комісії має бути розробка на стратегічну перспективу архітектоники розділу XIII Конституції України, у який слід закласти функціонування Установчих зборів, які обиралися б ад hoc для внесення змін до Конституції України на основі виборів за системою абсолютної більшості та після ухвалення відповідного рішення підлягали розпуску.

Конституційна реформа є результатом консенсусу на рівні суспільних інститутів, політичних партій і рухів, інститутів публічної влади, а також між цими рівнями організації суспільства, вона спрямована на зміну конституційного ладу відповідно до демократичних засад реалізації установчої влади народу. Для впровадження й завершення конституційної реформи необхідно досягти консенсусу, на нашу думку, такими шляхами: 1) внесення змін відповідно до розділу XIII Конституції України; 2) перегляду процедури внесення змін до Конституції України та її реалізації Установчими зборами; 3) прийняття законів, які прямо передбачаються конституцією, та реформування судової системи, місцевого самоврядування, виборчого й референдного законодавства.

Внесення змін до Конституції України має ґрунтуватися на засадах демократичної легітимності, відповідно до якої конституційні положення підлягають перегляду винятково на підставі вільного волевиявлення народу України за допомогою справедливих і демократичних процедур. Найоптимальнішим шляхом є перегляд Конституції України спеціально утвореним органом народного представництва – Установчими зборами.

Таким чином, основні параметри внесення змін до Конституції України мають відображати суспільний консенсус щодо засадничих положень, які визначають таке:

а) сутність змісту прав людини й основоположних свобод залежно від їх юридичної природи, яка зумовлює не-

гативні або позитивні обов'язки держави перед індивідом; у Конституції України має бути чітко закріплено обов'язок держави поважати й захищати гідність людини всіма можливими засобами, а також засади пропорційності та збереження сутності змісту прав людини й основоположних свобод;

б) модернізацію конституційної концепції народного суверенітету, передбачивши правові механізми його реалізації шляхом участі України в прийнятті владних рішень на рівні наднаціональних об'єднань та передбачивши реальні інституційні й процедурні засади транскордонного співробітництва; також мають враховуватися сучасні тенденції розвитку кіберправа, використання цих засобів у парламентських процедурах та інших процедурах ухвалення владних рішень, зокрема впровадження електронного урядування;

в) децентралізацію влади, що має здійснюватися на визнанні засад повсюдності громад, які вирішують питання місцевого значення на засадах субсидіарності й когерентності, для чого в законодавстві має бути створено якісно нову модель вирівнювання розвитку громад та застосування відповідних фінансових і фінансових інструментів; виконавча влада на регіональному рівні має бути представлена воєводами, яких призначає Кабінет Міністрів України за результатами консультацій із земельними радами, які за результатами консультацій із воєводою формують земельну управу, очолювану, підзвітну й підконтрольну земельній раді; воєвода має здійснювати лише адміністративний контроль над актами місцевого самоврядування, координувати діяльність правоохоронних органів і спецслужб у межах юрисдикції відповідної землі;

г) удосконалення засад незалежності судової влади шляхом удосконалення механізму формування Вищої ради юстиції, до якої має входити більшість суддів, ліквідації процедури призначення судді на посаду вперше, підвищення вікового цензу для суддів, вимог щодо їх ділових та особистих якостей за ціннісним виміром, а не формалістським (як тепер це вирішується переважно через вимоги щодо стажу); заснування інституту мирових судів, істотне реформування прокуратури як органу сприяння правосуддю, розширення кола повноважень Конституційного Суду України (зокрема, введення інституту конституційної скарги) та гарантій його незалежності. Основний акцент у реформуванні судівництва має спрямовуватися на забезпечення доступу до правосуддя та примноження альтернативних способів вирішення соціальних конфліктів.

Зазначені заходи сприятимуть оптимізації форми конституційної демократичної державності на засадах поваги прав людини та забезпечення соціогуманітарного виміру діяльності держави. На нашу думку, конституційні зміни можна реалізувати через відповідний каскад:

1) внесення змін, що стосуються забезпечення доступу до справедливого суду й альтернативних способів вирішення соціальних конфліктів, забезпечення реального та дієвого функціонування суддівської магістратури. Мають бути виписані процедури щодо парламентського контролю над заходами щодо секвестру Державного бюджету України в частині виконання соціальних зобов'язань, щоб сутність змісту права на соціальний захист не було порушено. Бажано визначити засади управління територіями, де відбуваються військові конфлікти, з метою поновлення конституційного порядку та забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України;

2) точкові зміни, які стосуються організації публічної влади (обмеження недоторканності суддів і депутатів парламенту, розширення засобів парламентського контролю, врегулювання статусу незалежних установ та агентств), забезпечення прав і свобод людини (запровадження принципів заборони дискримінації, пропорційності й збереження сутності основоположного права, визначення

зобов'язальної природи соціальних прав і прав на розвиток), запровадження парламентського контролю за негласними методами слідства та застосування слідчими органами заходів, спрямованих на обмеження особистої свободи, недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці комунікації та свободи обміну інформацією;

3) децентралізація влади мислима за умови формування самодостатніх громад, для чого їм мають бути передані

необхідні земельні, фінансові й матеріальні ресурси; запровадження системи вирівнювання розвитку громад та розпуску органів місцевого самоврядування в разі грубого та/або систематичного порушення конституційного порядку; запровадження адміністративного контролю над місцевими органами публічної влади шляхом їх періодичного звітування й оскарження в адміністративні суди актів органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених / В.В. Речицький. – Х. : Харківсько-позазахисна група, 2014. – 264 с.
2. Habermas J. Die Krise der Europäischen Union im Lichte einer Konstitutionalisierung des Völkerrechts – Ein Essay zur Verfassung Europas / J. Habermas // Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. – 2012. № 1. – S. 1–55.

УДК 342.5

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ЯК ФАКТОР РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ (ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ)

CONSTITUTIONAL AND LEGAL IDEAS AS A FACTOR OF LEGAL STATE BUILDING (PERIOD OF ANTIGUITY AND THE MIDDLE AGES)

Словська І.Є.,
доктор юридичних наук, доцент,
помічник-консультант народного депутата України
Апарату Верховної Ради України

Автор характеризує ідеї конституціоналізму періоду Античності та середньовіччя, а також визначає їх науково-теоретичне та науково-практичне значення для реформування державно-правових інституцій. Аналіз теоретичних розробок мислителів Античних часів і середньовіччя засвідчує їх упевненість у необхідності введення принципу відповідального й справедливого правління; дотримання закону як усеоб'єднуючого фактору функціонування суспільства та держави; захисту й гарантування природних прав особи тощо. Спадковість сучасних засад організації держави та тогочасних ідеалів виявляє певні традиції формування конституційної моделі.

Ключові слова: конституціоналізм, правова держава, закон, право, правління.

Автор характеризует идеи конституционализме периода Античности и средневековья, а также определяет их научно-теоретическое и научно-практическое значение для реформирования государственно-правовых институтов. Анализ теоретических разработок мыслителей Античных времен и средневековья подтверждает их уверенность в необходимости введения принципа ответственного и справедливого правления; соблюдения закона как всеобъединяющего фактора функционирования общества и государства; защиты и гарантирования естественных прав человека и так далее. Наследственность современных основ организации государства и тогдашних идеалов выявляет определенные традиции формирования конституционной модели.

Ключевые слова: конституционализм, правовое государство, закон, право, правление.

The author describes the ideas of constitutionalism period of Antiquity and the Middle Ages, and also determines their scientific-theoretical, scientific and practical importance for the reform of state-legal institutions. The analysis of the theoretical thinkers of antiquity and the middle Ages confirms their confidence in the necessity of introducing the principle of responsible and equitable governance; compliance with law as a unifying factor of the functioning of society and the state; the protection and safeguarding of natural rights, etc. Heredity modern principles of organization of the state and then of ideals reveals certain tradition of the formation of the constitutional model.

Key words: constitutionalism, legal state, law, right, governance.

Постановка проблеми. Нині актуальною залишається проблема впровадження конституційної реформи, яка повинна офіційно інституціонувати глобальні перетворення правової та суспільно-політичної дійсності. Визначення подальшого розвитку української державності значною мірою ґрунтується на дослідженнях історії еволюції державно-правових інституцій як вітчизняних, так і зарубіжних. Особливої уваги заслуговують проблеми методології таких наукових розвідок. Визначення причинно-наслідкових зв'язків минулого й сучасних перехідних процесів можливе за умов критично осмислення й відображення в правових актах концептуальних основ конституціоналізму, що були започатковані тисячоліття назад.

Стан дослідження. Під час підготовки запропонованої статті були використані праці таких авторів, як Д. Антисері, Є.Ф. Безродний, І.Ю. Козліхін, Г.К. Ковальчук, В.С. Нерсесянц, П.І. Новгородцев, О.С. Масний,

К.А. Мокічев, Дж. Реале, Е.Д. Фролов, З.М. Черніловський та інші. Безперечно, перелік наукових джерел, присвячених аналізу праць мислителів Стародавнього світу й періоду середньовіччя щодо розвитку держави та права, значно ширший. Проте рекомендований обсяг публікації не дозволяє в повній мірі провести більш розлогий огляд і викласти його в роботі.

Метою статті є дослідження ідей конституціоналізму періоду Античності та середньовіччя, а також визначення їх науково-теоретичного та науково-практичного значення для реформування державно-правових інституцій.

Виклад основного матеріалу. Питання співвідношення держави, суспільства та людини-громадянина досліджувалося ще античними мислителями. Не дивлячись на те, що давньогрецька політико-правова думка оформилася та розвивалася в умовах поділу суспільства на вільних і рабів, у ній були закладені великі ідеї рівності всіх людей і